

Enterreu-me en batí i en sabatilles

Biografia novel·lada de Joan Valls i Jordà

Ester Vizcarra

Lletra Impresa Edicions
Col·lecció: Rara avis, 2

Primera edició: agost de 2017

© del text: Ester Vizcarra i Fortuny, 2017
© exclusius d'aquesta edició: Lletra Impresa Edicions
Av. del Grau, 75, 6è, 11a
46701 Gandia

lletraimpresaedicions@gmail.com
www.lletraimpresaedicions.blogspot.com

Disseny i maquetació: Mercè Climent
Correcció i edició: Juli Capilla i Mercè Climent
Fotografia portada: © Xavi Terol
Fotografies interior cedides per l'Arxiu Municipal
d'Alcoi-Fototeca Municipal d'Alcoi,
Manel Rodríguez-Castelló i Xavi Terol.

Impressió: byprint

ISBN: 978-84-946810-4-2
Dipòsit legal: V-1318-2017

L'edició d'aquest llibre ha comptat amb la col·laboració de l'Ajuntament d'Alcoi i de la Coordinadora pel Valencià de l'Alcoià i el Comtat (Escola Valenciana).

Tots els drets d'aquesta edició estan reservats. Per tant, queda rigorosament prohibida sense l'autorització expressa i per escrit dels editors, qualsevol forma de reproducció, sia parcial o total, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, la comunicació pública o la transformació d'aquesta obra, que estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

ÍNDIX

A tall de presentació	9
Record i agraïments	15
1. Joan (1917-1922)	17
2. La nevada del 26 (1926)	25
3. La música (1928)	35
4. El jove poeta (1933-1936)	43
5. Un colp de punyal al cor (1936-37)	53
6. El cel ens cau al damunt (1938-1939)	65
7. Presó, mort, amor i vida (1939-1947)	75
8. Dolça amargor (1947-1952)	89
9. Una pluja de flors (1953-1958)	99
10. Barcelona no és el paradís (1959-1963)	109
11. El càrrec més alt de l'Ajuntament (1964-1967)	119
12. Cançons (1968)	129
13. Una macabra innocentada (1971-1972)	141
14. Breviari d'un eremita urbà (1975-1978)	153
15. Ha de ser tot tan difícil? (1978-1981)	165
16. Una dolça peladilla (1982-1984)	175
17. Més de cinc quilos de llibres i un carrer (1985-1988)	183
Epíleg (1989)	193
Obra de Joan Valls i Jordà	195
Bibliografia consultada	199

A TALL DE PRESENTACIÓ

Tots els pobles necessiten referents culturals, representats per persones que evoquen uns valors, que encarnen una trajectòria, que simbolitzen una lluita, que identifiquen uns ideals. Joan Valls i Jordà és, en aquest sentit, el poeta d'Alcoi, el poeta de la Mariola i, alhora, un dels poetes més rellevants de la literatura valenciana del segle xx. Això, dit per un alcoià, pot semblar exagerat i inapropiat. Però la millor forma de valorar l'aportació de Joan Valls a les nostres lletres és conèixer la seua biografia, juntament amb la seua obra.

Els valencians som un poble instal·lat en una desmemòria secular i gens fortuïta, sense grans biografies. Ni escriptors, ni músics, ni pintors, ni científics han merescut l'atenció que acostumen de parar-los en altres països. Sense biografies, sense biògrafs, és difícil recordar la vàlua, la superació, la tenacitat de tantes persones, d'anomenada o anònimes. La biografia novel·lada és un gènere literari fonamental, ben bé identitari, de conreu escàs a casa nostra. Alhora, és un gènere força habitual i valorat en la literatura anglesa o francesa, per posar dos exemples propers, fins al punt que tots els grans autors tenen el seu biògraf, autoritzat o no. Dumas, Sartre, Camus, Dickens, Byron, Lawrence, Joyce... van despertar l'interès d'estudiosos que contextualitzaren vida i text, que contribuïren a difondre el coneixement de la seua obra, divulgant aspectes de la seua persona. Pel que fa al nostre poeta, cal esmentar l'excel·lent aportació d'Adrián Miró i el seu llibre *Joan Valls, vida y obra de un poeta*, de referència per a tots els que vulguen aproximar-se a la seua trajectòria.

Coincidint amb el centenari del naixement de Joan Valls (nascut el 1917), la societat alcoiana ha posat en marxa tota una sèrie d'iniciatives per a recordar i divulgar la seua figura, també, entre els més joves, que no el van conèixer. Antologies de Valls

com *Una lluernia fa de semàfor* (Andana Edicions), a cura d'Ester Vizcarra, o *Cent anys, cent poemes*, de Manel Rodríguez-Castelló (Ajuntament d'Alcoi), ens ajudaran, sens dubte, en aquesta empresa. També hi ha les exposicions col·lectives d'artistes, *Papers i collages*, *Cent vegades Joan Valls*, concerts, homenatges, conferències...

Des de la Coordinadora pel Valencià de l'Alcoià i el Comtat (Escola Valenciana), i sempre amb la col·laboració de l'Ajuntament d'Alcoi i la Regidoria de Política Lingüística, hem volgut aportar la nostra espenta particular, des de l'educació, als actes del centenari de Joan Valls. A més d'impulsar l'antologia infantil *Una lluernia fa de semàfor*, el primer Joan Valls, i una auca sobre la vida del nostre poeta, ens va engrescar la idea d'Ester Vizcarra de publicar una biografia novel·lada.

La trajectòria vital de Joan Valls recorre alguns dels episodis més apassionants i decisius de la història d'Alcoi i del País Valencià del segle xx. La infantesa i joventut en la Segona República, la vida al carrer de Sant Francesc número set, els inicis com a músic a La Nova d'Alcoi, aquella època en què:

*L'infant plorava a soles i dormia
el món de les persones i dels arbres.
Calia a un àngel de servei bressar-lo,
però l'oblit del cel pesava massa.*

La joventut durant la Guerra Civil, el compromís amb la República, les composicions combatives, l'empresonament per motius polítics a l'edifici del Viaducte, l'antic Hospital Suec-Noruec:

*Mig boig i mig furó. No es fieu d'ell.
Diuen que és llest en picardia i falla
i adoba en verí fosc vers i paraula.*

I la llarga postguerra, temps de silencis i alhora d'il·lusions, temps de compromís amb la llengua, temps d'eclosió del poeta, del saineter, del periodista, del cronista Joan Valls, on trobarà en la poesia una altra forma de vida, complementària:

*A la fi la poesia
no deixa d'ésser
un tremolós assaig de vida
al buit desolador
de l'existència.*

De tot això i de més coses ens parla Ester Vizcarra. No debades el va conèixer, gràcies al seu treball com a cronista de l'actualitat al diari *Ciudad de Alcoy*. Ester Vizcarra recrea i evoca els episodis més rellevants de la vida del nostre poeta. I ho fa amb un estil clar i agradós, com a bona periodista que ha passat moltes hores dedicada a la lectura dels poemes, a l'estudi dels documents i també a les entrevistes amb la família del nostre poeta. El resultat és una novel·la amb un indubtable valor literari i històric, magníficament editada per una editorial jove, Lletra Impresa Edicions, sota la supervisió de l'escriptora alcoiana Mercè Climent.

Esperem que aquesta obra, molt recomanable tant per als joves com per als més grans, ajude a divulgar la persona, l'escriptor i el furonet que va ser Joan Valls. El millor homenatge que podem retre a un escriptor és mantindre viva la seua memòria, llegint els seus versos i endinsant-nos en la seua vida per a entendre'ls millor.

Francesc Gisbert
President de la Coordinadora pel Valencià
de l'Alcoià i el Comtat (Escola Valenciana)

A Jaume, per la seua paciència i el seu amor.

RECORD I AGRAÏMENTS

Moltes de les meues converses amb Adrián Miró van ser breus minuts robats a la faena quan les nostres rutes diàries es creuaven pels carrers d'Alcoi. Plantats tots dos davant l'edifici Capitol em va preguntar més d'una volta quan escriuria un llibre. El va sorprendre assabentar-se que aquest no havia sigut mai el meu objectiu, que de sempre m'atreia destinar els meus escrits al paper tou que eixia del forn cada dia amb paraules noves, el que s'arplegava en plec i es doblegava per passar de mà en mà fins a anar a parar a la paperera.

Miró pensava que els meus articles —supose que volia dir alguns d'ells— tenien un aire de conte; jo els veia com estampes que tractaven de no trair la realitat, que era el que sempre m'havia fascinat.

Una escriptora, per a mi, era una cosa ben diferent d'una periodista i necessitava unes qualitats que no em reconeixia: fantasia i habilitat en la llicència literària. La meua imaginació sempre havia estat fortament arrelada a la realitat.

Tot i les diferents visions que teníem de les meues capacitats, sempre he agrait a Adrián Miró la seua fe en mi des del fons del meu cor. Ara li haig d'agrair, també, i d'una manera molt especial, que escrivís el llibre *Joan Valls, vida y obra de un poeta*. La lectura d'aquest volum va ser el que em va moure a escriure sobre Valls, les dades que conté han sigut valuosíssimes per fer realitat aquest projecte i m'han proporcionat l'esquema bàsic de la vida del poeta.

Què hi ha de nou al meu llibre? El de Miró és un pou de saviesa i erudició pel que fa a l'avaluació de l'obra de Valls, aspecte sobre el qual mai no m'atreviria a clavar-me. El meu pren la direcció de la vida i incorpora dades noves recollides de moltes altres persones. També voldria deixar clar que, si bé no té res d'assaig i pren la forma i tècnica narrativa per a recrear la realitat, tampoc és

una novel·la, perquè no s'hi ha inventat cap dada, cap personatge ni cap trama paral·lela. En aquest aspecte, em mantinc d'alguna manera fidel al periodisme que he exercit durant gairebé quaranta anys.

També he d'agradir els consells de Francesc Gisbert i Verònica Cantó. Igual que l'ajuda, documents i contactes que m'han proporcionat Josep Lluís Santonja, Rosanna Valls, Dulce Valls, Tomàs Tàpia i Jordi Botella. Finalment, voldria deixar constància de com han sigut d'importants les informacions que m'han facilitat Floreal Moltó, Antonio Castelló, Gregorio Coloma, Romà de la Calle, Francesc Ferrando, Fausto Botí, Teresa Botí, Ricard Bañó, Vicent Romans, Manel Rodríguez-Castelló, Helena Orts i Ximo Llorens. Em sabia mal haver oblidat algú. Si es donara el cas, les meues més sinceres disculpes.

JOAN
1917-1922
(5 anys)

Teresa deixà de refregar els llençols en sentir el xiscle esverat d'un ratolí al racó més fosc del soterrani. Sense esbandir-se les mans, va anar cap a la ratera on havia quedat atrapat. L'animaló es debatia sota la pinça de ferro, fent-se més mal a cada moviment. Sempre hi havia tres o quatre rateres parades al soterrani, amb un trosset de formatge o cansalada penjant del filferro a manera d'esquer.

—Està vist que són de cansalada.

La memòria cultural col·lectiva ens fa imaginar els ratolins delint-se pel formatge, més que per altra cosa, però no convé refiar-se dels contes que tot ho posen senzill i pla. La vida és més complexa i, pel que fa als ratolins, la realitat és que els agrada gairebé tot, però com més saborosa és la menja més s'hi acosten, inconscients, i la mateixa golafreteria que els fa odiosos a les persones els porta de dret als paranyes i és la causa de la seua perdició. Teresa ja tenia clar que era la cansalada el que atreïa d'una manera més eficaç els rosegadors de sa casa, tots els rosegadors. Aquest era un ratolí, però sovint eren rates grans com conills.

Amb la trampa i el ratolí a la mà, emprengué la tornada cap al llavador.

El petit Joan, assegut en una banqueteta, era conscient del que venia després perquè havia assistit manta vegades a la mateixa escena. La mare enfonsaria a l'aigua la fusta on estaven muntats els ferros de la trampa, amb ratolí i tot, per ofegar-lo. Deixarien de sentir-se els crits estridents, la bèstia tindria una mort ràpida i aniria a parar al poal de la brossa quan no quedara cap dubte que no havia de reviure mai més.

—Un de menys!

El cor del futur poeta batejava desfermat quan passava això. Se sentia horroritzat, però no podia apartar la vista perquè, al mateix temps, el fascinava el misteri de la mort que se li representava de la manera més crua en aquell ratolí. Uns instants abans l'havia vist córrer, des de darrere el cossi al pilot de llenya, tan de pressa que es feia difícil endevinar-ne la mida o el color. El soterrani on hi havia el llavador, al qual s'abocava un bon doll d'aigua fresca i clara, estava il·luminat només per un llum d'oli penjat a la paret. Tot i que els ulls s'acostumen de seguida a la penombra, era difícil veure altra cosa que una bola grisa desplaçant-se a gran velocitat. Pensar a matar aquells ratolins a colps de granera, pensar a atrapar-los d'una altra manera... era una quimera, per això la mare parava aquelles trapes.

Joan s'havia alçat per acostar-se a la vora del llavador. Amb els ulls com a taronges, va mirar el ratolí debatre's sota l'aigua.

—Per què ho fa, mare?

—Les rates i els ratolins roseguen tot el que troben. Si toquen el nostre menjar l'hem de llençar, perquè el poden haver infestat amb alguna malaltia. Els ratolins no poden viure amb les persones.

Sabia de què parlava, la mare. Ara, la gent es posa malalta seguit seguit i ho passa malament amb la tos, la fluixedat de panxa o la migranya, però això no és res comparat amb la freqüència i gravetat de les malalties que agafava la gent fa un segle. Aquest és exactament el temps que ha passat des del naixement del poeta Joan Valls i Jordà el primer de maig de 1917. Un de cada deu nascuts moria abans de fer els deu anys durant la primera meitat del segle xx. Nosaltres ens salvem de moltes d'aquelles malalties gràcies als hàbits higiènics que s'han estès a partir del moment que tots vam tenir aigua corrent: rentar-se les mans abans de menjar, dutxar-se amb freqüència... A més hi ha les vacunes i els medicaments que s'han anat desenvolupant, més efectius que els antics. Hi ha mals que gairebé han desaparegut.

La família de Joan havia patit les greus conseqüències de les malalties i bona part d'aquell sofriment es concentrava en la seua figura menuda, començant pel nom, heretat d'un germà gran que havia mort de diftèria quan només tenia dos anys. No era gens estrany, en aquell temps, que els pares que havien perdut un fill batejaren amb el mateix nom a un altre que nasquera després. Posar a un nadó el nom d'un altre fill mort era un doble homenatge: al fill perdut i a la persona de qui havia rebut aquell nom. Gairebé sempre era el del pare, l'avi o l'oncle. La família volia recuperar-lo perquè, si un nom se saltava una generació, es corria el risc de perdre'l. El nom del primer i el segon Joan era el del seu pare, Joan Baptista Valls Reig, conegut com a Batiste, el barber.

Per si no n'hi haguera hagut prou amb aquell fill que va faltar, el segon Joan Valls i Jordà, el nostre poeta, també va caure malalt. Va sobreviure, però amb una xacra permanent que perjudicava seriosament el seu desenvolupament i que li va causar una deformació que condicionaria per sempre la seua vida. El xiquet que acabem de conèixer, al llavador del soterrani de sa casa, era menut i l'esclerosi l'havia fet físicament fràgil i de salut precària.

Li agradava fer companyia a la mare, Teresa Jordà Arques, mentre llavava els draps blancs i les tovalletes de la barberia que el pare tenia al mateix edifici on vivien, al número set del carrer de Sant Francesc. Si hi aneu, no la trobareu, la barberia. Només hi ha un rètol que ens diu quina és la casa on va nèixer el poeta però, si us fixeu en l'estretor de l'edifici, us podeu fer una idea de com era de xicotet el local.

La mare fregava i mirava el xiquet, assegut, pensatiu, a la banquetta.

—Ix al carrer, Joan! Et convenen més l'aire i el sol que la humitat del soterrani.

—Li falta molt, mare?

—No massa, però en acabar pujaré a la cuina, que ja deuen estar cuites les lletilles. Vés a prendre una mica el sol i entra a dinar quan el pare tanque.

El fill es va apropar a fer-li una besada. La mare la va rebre vinclant el cos per acostar la galta al xiquet sense traure les mans de l'aigua. Després, va pujar l'escala amb tota la pressa que li permetien les curtes cames. Els escalons eren més alts que els de la resta de la casa i cada un estava revestit amb bastes rajoles roges de superfície irregular, s'hi havia d'anar amb compte.

Del replà podia eixir directe al carrer, però a ell li agradava més passar per la barberia. Va parar en arribar a la porta, el pare el renyava si la travessava corrent, va prendre alè i va caminar entremig dels homes que feien temps, mentre esperaven que els toqués el torn, discutint el paper que havia fet el torero davant del bou, la freqüència amb què Alcoi canviava d'alcalde o les protestes dels obrers, que passaven fam perquè el sou no els arribava.

El senyor gros que el pare estava afaitant va pegar un bot. El barber va alçar la navalla de la pell del client i va fer una passa enrere per esperar que acabés de parlar agitadament, amb la cara ensabonada i la nou emblanquinada movent-se amunt i avall.

—Eixe pallasso no val els diners que s'emporta, però la gent que va a la plaça ja no entén de bous com abans. Vos dic que va ser molt fum i poca llum, per més que hi haguera qui no parava de moure el mocadoret!

—Compte amb el que diem! No puc consentir que es malparle de qui arrisca la pell com ell. Que bé s'acostava al bou... encara que la faena no isquera com haguera volgut.

—Calma, senyors, tranquil·litat.

Apaivagada la indignació que l'havia fet saltar de la cadira, l'home va seure de nou, agafant-se fermament als braços del seial com volent controlar els propis impulsos. Llavors va ser quan Batiste va continuar la faena.

Nascut a Muro, havia après l'ofici de barber a Gandia, per tornar després a la seua comarca i lluitar fins a aconseguir tenir barberia pròpia. El lloc havia sigut molt ben triat. El carrer de Sant Francesc era sovint un anar i venir de dones. Quan la plaça gran, davant de l'ajuntament, s'animava amb parades de tota mena, en

tornaven carregades amb cabassos plens a vessar de creïlles, cebes, alficossos, safanòries i rams de julivert.

Tot aquest moviment sembla poc interessant per a un barber, però el cas és que també anaven amunt i avall els venedors i tractants, botiguers amb porta oberta en aquell mateix carrer i en altres dels voltants, viatjants de comerç, administratius de fàbriques, treballadors i propietaris de més enllà que havien de visitar, per força, la Banca Vicens, just al davant de la barberia, a l'edifici que actualment és la Cambra de Comerç. Qui guanya diners bé els ha de portar al banc, i qui en té guardats els ha d'anar a buscar al mateix lloc. A més, baixaven pel carrer de Sant Francesc els funcionaris municipals i gent que hi anava a fer papers.

Ara, els homes s'afaiten a casa amb màquines elèctriques cada volta més perfeccionades o amb estris que porten incorporades tres o quatre fulles per garantir un acabat ben suau. Quan Joan era xicotet no hi havia res d'això. Era difícil afaitar-se bé i els obrers ho deixaven per al diumenge, l'únic dia que els feia falta anar endreçats. Els empleats de banca, els viatjants i els botiguers, en canvi, havien de fer bona fila sempre i molts anaven al barber. Ho feia millor i no els castigava tant la pell. Batiste, el pare de Joan, estovava la cara del client amb tovalles calentes; ensabonava, escampant acuradament l'escuma amb una brotxa; esmolava la navalla, passant i repassant la fulla per un assentador de cuir; i començava a rasurar amb suavitat fins a deixar-li el rostre ben net. Després, li posava una tovalla freda. Quan el client eixia al carrer, se sentia tan bé que es mirava la vida i la faena amb més optimisme.

La barberia era el lloc més animat de la casa i tota una escola de vida. No hi ha res que òbriga tant la ment com assistir, dia rere dia, a la divergència d'opinions. No hi ha res que forme socialment com sentir expressar diferents posicions, especialment al coret d'una ciutat industrial com Alcoi durant el primer terç del segle xx, uns anys en què els canvis polítics i econòmics eren vertiginosos i les diferències entre empresaris i treballadors, insalvables.

L'escaló del carrer era un seient privilegiat per escoltar, aprendre i pensar. Joan hi tenia molta pràctica, hores i hores de pràctica, un dia rere l'altre, sol a la porta de casa. El futur poeta ho tenia malament per unir-se als xiquets que donaven puntades de peu a una pilota, amb la il·lusió de convertir-se en Samitier i vestir els colors del Barça. Li hauria agradat. Els altres, però, només veien que era xicotet com el cigronet del conte, tenia l'espina torçada i era maldestre donant cops de peu a un baló. Ningú no el triava quan era l'hora de formar l'equip pel partit, ningú no l'anava a buscar per a fer córrer el cèrcol junts carrer avall, ningú no li proposava de jugar al xurro o a arrancar cebes, i ell es quedava sol. S'hi va acostumar.

El cas és que Joan era un xiquet molt especial. No ho era, com pensava la gent, perquè la malaltia l'haguera fet xicotet i contrafet. Ho era perquè veia les coses d'una manera diferent de la majoria. Veia foc al sol que s'amaga, veia llum a l'aigua d'una bassa, veia la bondat a l'alè de les persones, veia el cansament a la suor dels homes, veia el barranc del Cint com una impressionant boca que engolia les estrelles les nits clares d'estiu, encara que, de moment, no sabera explicar totes aquestes coses.

*I als ulls del cervatell esbalaït
cabia tot el joc de l'infinit
mesurat en pacífica esplendor.¹*

¹ VALLS, Joan. "Ressò d'infantesa". *Les hores vives*.

La gentada davant l'estanc reial dóna una idea de l'activitat al centre d'Alcoi. S'hi pot reconèixer el pare, la mare i l'avi de Joan Valls, cadascun assenyalat amb una creu.

Batiste Valls i Teresa Jordà amb els seus fills: Joan, Rosa i Teresa. Foto: Palacio.

Joan Valls, quan tenia pocs mesos de vida.

